

Conceptul de civilizatie. Raportul dintre civilizatie si cultura

Termenul "civilizatie" a fost si este folosit, ca si cel de cultura, cu intelesuri foarte diferite. Este aproape imposibila astazi o definitie a conceptului de civilizatie. Aceasta nu constituie o scuza ab initio, ci, mai degraba, o atentionare de inceput de drum: in locul definitiei, imposibila si inutila in acelasi timp, este preferabila o abordare mai larga. Pentru ca, oricate straduinte s-ar face, cultura si civilizatia nu pot fi separate decat in mintea noastra, in plan real fiind fenomene sociale ingemanate, granita dintre ele cu greu putand fi trasa. Solicitam, asadar, cititorului rabdare, imaginea despre conceptul de civilizatie intregindu-se abia dupa ce vom analiza raportul cultura-civilizatie.

Etimologic, termenul "civilizatie" deriva din latina clasica unde adjectivul civilis si substantivul civilitas desemneaza calitatile generale ale cetateanului (civis) in relatiile cu ceilalti cetateni: politetea, amabilitatea. La greci si romani conditia de cetatean era sinonima cu comportamentul civilizatat. Propriul lor stadiu de organizare sociala il considerau modelul perfect si suprem al umanitatii. Tot ceea ce era in afara lumii lor era identificat cu "barbaria", stadiu inferior in raport cu lumea lor civilizata. Cuvantul civilizatie, ne spune Al. Tanase in lucrarea sa "Introducere in filozofia culturii", a aparut pe la 1766 si a fost introdus in circulatie de rationalistii secolului al XVIII-lea, in primul rand de Voltaire si enciclopedistii francezi, pentru a desemna "vremurile noi" in raport cu "epocile intunecate" anterioare (evident, feudalismul). Polisemantismul cuvantului "civilizatie" s-a pastrat pana in vremurile noastre. In timp ce unii autori recunosc ca indreptatit numai termenul de "civilizatie", altii manifesta preferinta pentru termenul de "cultura" atunci cand desemneaza ansamblul vietii materiale si spirituale. Iata, de exemplu, Kultur din limba germana corespunde in mare masura cu civilisation din limba franceza, iar culture din scrierile etnografilor si antropologilor de limba engleza corespunde cu intelesul ce se confera termenului de civilizatie din alte limbi. Dincolo de aceste dificultati de ordin semantic, o alta categorie de dificultati tine de ceea ce efectiv desemneaza termenul de "civilizatie". Aceste noi dificultati se circumscriu intrebarii: ce actiuni si produse ale actiunii umane intra in sfera civilizatiei? Doar cateva opinii aducem in atentie pentru a sesiza subiectivismul si relativismul in care ne aflam.

Foarte multi autori sustin ca de domeniul civilizatiei apartin toate cuceririle si bunurile tehnico-materiale, "cultura materiala", cum am fost obisnuiti sa-i spunem. Pentru altii, termenul "civilizatie" se refera la diverse stari ale societatii, adica formele elevate de organizare a societatii. Iata ce spune Guizot in acest sens: "Se poate spune ca civilizatia este ansamblul elementelor unei vietii sociale organizate, care au asigurat umanitatii preponderenta sa asupra altor animale si stapanirea pamantului". "Civilizatia", raportata la cultura, desemneaza cultura constienta de rosturile si valorile ei. Alteori, dimpotriva, civilizatia ar fi expresia decaderii culturii, este "moartea culturii", cum spune Spengler.

Problema care se pune acum este: se poate iesi din acest aparent cerc al imposibilului? Daca da, care ar fi solutia? Pentru ca, oricum am privi lucrurile, "civilizatie" trebuie sa fie un concept operatoriu in studiul unor realitati concrete, care sa tina seama de sistemele de valori in devenirea lor si nu sa le postuleze ca ceva apriori. Solutia ar fi situarea in orizontul "perspectivelor-criteriu", care ne-ar permite sa intram "inauntru" pe mai multe usi si sa vedem "civilizatia la ea acasa", in infatisarile sale concrete-istorice si geografice.

a. Perspectiva criteriului social-economic. Ea distinge civilizatiile in raport cu ceea ce Marx numea "formatiune social-economica". In acest caz civilizatia poarta denumirea tipurilor istorice fundamentale sub care s-a infatisat societatea umana: civilizatia primitiva, civilizatia antica (sclavagista), civilizatia feudala, civilizatia moderna (capitalista), civilizatia socialista.

b. Perspectiva criteriului tehnic, proprie indeosebi arheologiei si, uneori, etnografiei. Pornindu-se de la un unghi de vedere particularizat, cel tehnic, se distinge intre: civilizatia neolitica, civilizatia bronzului, civilizatia fierului, civilizatia industrială etc. Aici criteriul tehnic ramane totusi unul general, el subordonandu-si sau asociindu-si alte criterii, indeosebi axiologice si economice, si introduce, intr-o oarecare masura, si o perspectiva cronologica in raporturile dintre aceste civilizatii.

c. Perspectiva criteriului antropologic-cultural. Este folosita indeosebi de istoricii culturii, inclinati sa puna in evidenta originalitatea aproape ireductibila a diferitelor culturi si aportul major al diferitelor popoare la constituirea civilizatiei umane. Astfel, se face distinctie intre civilizatii ca: egipteană, mesopotamiană, greco-romană, chineză, indiană etc. Sau, depasindu-se "spatiul" unui popor, se identifica "arii" de civilizatie mai largi: europeană, orientală, africană etc. In foarte multe aspecte, aceasta perspectiva este asemanatoare cu conceptia etnografiei asupra civilizatiei.

d. Perspectiva criteriului spiritual. Prin criteriu spiritual se intelege, fie o conceptie dominantă, care a marcat modul de viata a celor ce au impartasit-o in masa, fie, mai nou, "suportul" informatiei dominante. Din acest punct de vedere se poate vorbi de civilizatia budista, creștina, islamica, sau civilizatia cartii, civilizatia tehnologica etc.

e. Perspectiva istoriei (istorica). "Punctul de vedere istoric asupra civilizatiei, subliniaza A. Tanase, pune accentul pe raportarea sa la ideea de progres, la dezvoltarea societatii, civilizatia fiind astfel definita ca o etapa relativ evoluata in istoria umanitatii, o forma evoluata de cultura care include folosirea scrisului, existenta oraselor, aparitia organizarii politice a societatii". Din aceasta perspectiva, civilizatia ar fi o etapa tarzie a istoriei omenirii, al carei inceput s-a facut doar cu cateva mii de ani in urma, in momentul in care, in anumite zone si la anumite populatii, s-a depasit stadiul tribal de organizare. Civilizatia inseamna un ansamblu de realizari in economie, politica, cultura (ca sa folosim niste termeni mai accesibili si sintetici), care au facut posibila trecerea spre forme mai mobile de viata. Iata cateva opinii interesante pe aceasta linie. Pentru Alfred Weber, procesul de socializare este bazat pe continuitate si progresul inversibil al ratiunii. "Civilizatia reprezinta efortul uman de cucerire a lumii naturii si culturii prin mijloacele inteligentei, in sfera stiintei, tehnicii si planificarii". Raymond Aron sustine, la randu-i: "Civilizatia cuprinde pe de o parte, orice cunoastere pozitiva asupra naturii si omului, pe de alta parte, realizarea acestei cunoasteri in tehnica. Este in acelasi timp proces de cunoastere si acumulare obiectiva... Civilizatia duce la realizarea existentei umane si la transformarea mediului exterior prin tehnica".